

סיפורה של עדה מתפתחת:
בין מות לכפרה

ר' אביטל הוכשטיין – hochstein@hadar.org

פרשת שלח, תשע"ז

בפרשתנו מתחולל אירוע דרמטי, שבעקבותיו הופכת תקופת המדבר מתחנת מעבר קצרה בדרך ממצרים אל ארץ כנען, לתקופה ארוכה, הנמשכת על פני דור שלם. התארכות ימי המדבר מבטיחה כי מי שיצאו ממצרים לא ייכנסו אל ארץ כנען, בכך זהו סיפור של התפתחות, ואולם, זהו לא רק סיפור התפתחותם של בני ישראל מקיבוץ רב-שבטי של עבדים אל עם המסוגל לשבת בארצו שלו, אלא גם סיפור השתנותו, לכאורה, של אלוהים: מאל המגיב באמצעות תגובות מיידיות ומונעות מרגש, אל הסדרה יסודית יותר של הקשר שבין אלוהים לאדם.

א. משליחות אישית אל שליחות עדתית

סיפור המרגלים מתחיל בקבוצת פרטים היוצאת לתור את ארץ כנען בצו האל:

במדבר יג, א'-ג'

וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: שְׁלַח־לְךָ אַנְשִׁים וַיְתְּרוּ אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר־אָנֹכִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ
אַחַד אִישׁ אֶחָד לְמִטָּה אַבְתִּיךָ תִּשְׁלָחוּ כָּל נָשִׂיא בְּהֶם: וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּאָרָן עַל־פִּי ה' כָּלָם
אַנְשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵמָּה.

האנשים שאותם מצווה משה לשלוח מתוארים אמנם כראשי האומה, אולם רושם של פירוד ונבדלות עולה מן התיאור – שכן הם מתוארים כפרטים, 'איש אחד איש אחד', אשר אינם מאוגדים על ידי מנהיג אחד אלא 'כולם' אנשים ראשי בני ישראל המה'. ואולי אין פלא בדבר, שכן המסע כולו מתואר לכתחילה בלשון יחיד, כמענה לצרכיו של אדם אחד – משה: "שלח לך". ואכן מסופר: "וישלח אתם מֹשֶׁה" (שם, י"ז). לא מתואר טקס עזיבתם של המרגלים, לא מתוארת בפסוקים ברכת 'צאתכם לשלום': ליציאת המרגלים לשליחותם אין ממד ציבורי.

פני הדברים משתנים עם חזרתם של המרגלים: "וישבּוּ מִתּוֹר הָאָרֶץ מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם: וַיֵּלְכוּ וַיִּבְאוּ אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן וְאֶל-כָּל-עֵדַת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶל-מִדְבַּר פָּאֶרָן קִדְשָׁה וַיִּשְׁבּוּ אֹתָם דָּבָר וְאֶת-כָּל-הָעֵדָה וַיִּרְאוּם אֶת-פְּרִי הָאָרֶץ" (שם, כ"ה – כ"ו). המרגלים ניגשים אל 'עדת בני ישראל' כולה, ומוסרים את דיווחם לא 'איש אחד איש אחד', ולא כל אחד אל מטהו, וגם לא אל משה בלבד, אלא כקבוצה, אל העם כולו, אל עדת בני ישראל כולה.

או אז מתפתח ויכוח בתוך קבוצת המרגלים, בינם לבין עצמם:

במדבר יג, ל' – ל"ג

וַיָּהִם כָּלֵב אֶת-הָעָם אֶל-מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עֲלֶה נַעֲלֶה וְנִרְשָׁנוּ אֹתָהּ כִּי-יָכוֹל נוֹכַל לָהּ: וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר-עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נוֹכַל לַעֲלֹת אֶל-הָעָם כִּי-חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ: ... הָאָרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ אָרֶץ אֲכָלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הִוא וְכָל-הָעָם אֲשֶׁר-רָאִינוּ בְּתוֹכָהּ אֲנָשִׁי מְדוּתִים: וְשָׁם רָאִינוּ אֶת-הַנָּפִילִים בְּגִי עָנָן מִרְהֹפְלִים וְנָהָי בְּעֵינֵינוּ כְּחַגְבִּים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם

מבין הדברים עולה גם הערכה ביקורתית של דברי המרגלים: "ויציאו דַּבַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ..." (שם, ל"ב).

לא רק המרגלים מתלכדים והופכים לקבוצה מגובשת כמעט לגמרי. מרגע שיבתם, מתוארים גם ישראל כעדה אחת. לא עוד כשבטים נבדלים כל אחד בעל מנהיג משלו, אלא כקבוצה מאוחדת בעלת קול אחד:

שם יד, א' – ג'

ותשא פל־העדה ויתנו את־קולם ויבכּו העם בלילה ההוא: וילנו על־משה ועל־אהרן... ויאמרו
אלהם פל־העדה לו־מתנו בארץ מצרים... ולמה ה' מביא אתנו אל־הארץ הזאת לנפל בתרב נשינו
וטפנו יהיו לבז הלוא טוב לנו שוב מצריםמה.

כעת ניצבת העדה כולה, אשר איננה מאמינה שפרויקט הכניסה לארץ הוא מעשי או יישומי, אל מול
יחידים הסבורים אחרת. ולא זו בלבד, אלא שהמחלוקת מקבלת תפנית: לא עוד עיסוק בארץ
ובתכונותיה וביכולתה של עדת ישראל לכבוש אותה, אלא דיון ביכולתו של האל להביא את העם אל
תוכה בשלום:

שם, ה' – ט'

ויפל משה ואהרן על־פניהם לפני פל־קהל עדת בני ישראל: ויהושע בן־נון וכלב בן־יפנה
מ־התרים את־הארץ קרעו בגדיהם: ויאמרו אל־פל־עדת בני־ישראל לאמר... אם־חפץ בנו ה'
והביא אתנו אל־הארץ הזאת ונתנה לנו... אך בה' אל־תמרדו... וה' אתנו אל־תיראם

משה, אהרן ושניים מהמרגלים מתקוממים כנגד חוסר האמון באל, אולם תגובת ישראל היא: "וַיֹּאמְרוּ
פֶל־הָעֵדָה לְרֹגֹזם אַתֶּם בְּאַבְגֵּי" (שם, י').

רק בשיאו של הוויכוח נכנס לתמונה באופן ישיר האלוהים: "וּכְבוֹד ה' נִרְאָה בְּאַהֶל מוֹעֵד אֶל־פְּל־בְנֵי
יִשְׂרָאֵל" (שם, י'). התגובה המתוארת חושפת את האופן שבו דמות האל מפרשת את המתרחש: "וַיֹּאמֶר
ה' אֶל־מֹשֶׁה עַד־אַנֶּה יִנְאַצְנִי הָעָם הַזֶּה וְעַד־אַנֶּה לֹא־יֵאֱמִינוּ בִּי כָּל־הָאֱתוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ: אֲכַנּוּ
בְּדָבָר וְאוֹרִשְׁנוּ וְנַעֲשֶׂה אֶתְךָ לְגוֹי־גָדוֹל וְנַעֲשֶׂים מִמֶּנּוּ" (שם, י"א – י"ב).

תגובת עדת ישראל נתפסת על ידי האל כמרידה בו, כחוסר אמון שלהם בפרויקט הכניסה לארץ כפי
שהציב אותו האלוהים. האל זועם, והפרק מתאר את תחנוניו ושכנועיו של משה אל האלוהים, אשר
בסופו של דבר מסכים לסלוח:

שם, י"ט – כ'

סלח-נא לענן העם הזה פגדל ססגה וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד-הנה: ויאמר ה' סלחתי
פדברך:

ב. מכלייה אישית אל כפרה עדתית

על אף סליחת האלוהים לקיבוץ הישראלי, לכאורה, אין הוא סולח לפרטים שלא האמינו בו, וליתר
דיוק לעדה שלא האמינה בו. במה שנראה כרגע של זעם ועלבון אלוהי, מכריע האל כי אותם אנשים
שמרדו בו לא יקחו חלק בפרויקט הכניסה לארץ:

שם, כ"א – כ"ג

ואולם חי-אני וימלא ה' את-פל-הארץ: כי כל-האנשים הראים את-פבדל ואת-אתמי אשר-עשיתי
במצרים ובמדבר.. אם-יראו את-הארץ אשר נשבעתי לאבתם וכל-מנאצי לא יראוה:

התגובה מתוארת כמוכוונת אישית – מי שניאצו את אלוהים, לא ייראו את הארץ:

שם, כ"ו – כ"ט

וידבר ה' אל-משה ואליהם לאמר: עד-מתי לעדה הרעה הזאת... במדבר הזה יפלו פגריכם...
אשר הלינתם עלי¹

הסיפור מותיר את עדת ישראל לא רק עם אבל המודעות של חוסר הכניסה לארץ, אלא גם עם הידיעה
שהאל שלהם הוא אל שנעלב, זועם ומעניש. כלומר, ישראל כעת מתקיימים תחת צלו של איום שישנה
אפשרות שדור שלם יימחק בגלל זעם של אלוהיהם. אפשרות זעמו של האל, אשר יכלה דור שלם

¹ יש בעונש מידה כנגד מידה. זו מתוארת באופן ישיר בכמות הזמן שיישארו ישראל במדבר, אולם גם בכך שהחששות של בני
ישראל אודות מות בניהם הופכות להיות זכות לבניהם שרק הם יכנסו לארץ, ומי שימותו יהיו המתלוננים שימותו לא במאבק על
הארץ אלא במדבר: "וטפכם אשר אמרתם לבן יקנה ובהיאתי אתם וידעו את-הארץ אשר מאסתם בה: ופגריכם אתם יפלו במדבר
הזה: ויבניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה ונשאז את-זנבותיכם עד-תם פגריכם במדבר: במספר השנים אשר-תרתם את-הארץ
ארבעים יום לשנה תשאז את-עונותיכם ארבעים שנה וידעתם את-תנואתי: (שם, ל"א – ל"ד).

בגלל טעות, התבטאות חד פעמית, או הערכת מציאות של בני האדם שתעורר בו עלבון, מרחפת כצל כבד. ולכן, אולי, זה איננו סוף הסיפור: בדומה למצב שאחרי המבול, שם מבטיח האלוהים לא להביא עוד מבול על הארץ, חטיבת ההלכות שמיד לאחר סיפור המרגלים מעידה לא רק על המשך אלא גם על שינוי במערכת היחסים שבין אלוהים לעדת ישראל.

ראשית, הפרשה מסתיימת בסדרת הלכות שכותרתן "כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ מוֹשְׁבֹתֵיכֶם" (שם טו, ב'; י"ח) – כהבטחה והמחשה לכך שזעמו של האל והעונש שבעקבותיו הם זמניים ויהיה דור ישראלי שיראה את הארץ. שנית, ישנה הלכה המציעה נתיב עתידי להתמודדות עם מציאות של חטא של העדה כולה, נתיב חלופי לכלייתו של דור שלם:

שם טו, כ"ב – כ"ו

וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֶת כָּל־הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר ה' אֶל־מֹשֶׁה: אַתָּה כָּל־אִשְׁרֵי צִוְּהָ ה' אֲלֵיכֶם בְּיַד־מֹשֶׁה מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוְּהָ ה' וְהִלַּאָה לְדֹרֹתֵיכֶם: וְהָיָה אִם מַעֲיָנִי הָעֵדָה נַעֲשֶׂתָה לְשִׁגְגָה וְעָשׂוּ כָל־הָעֵדָה פֶּר פְּוֶ־בָקָר אֶחָד לְעֹלָה לָרִיחַ לַיהוָה לְהָיִי וּמִנְחָתוֹ וְנִסְכּוֹ כַּמִּשְׁפָּט וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עֲלֵי־כָל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִסְלַח לָהֶם... וְנִסְלַח לְכָל־עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

הפסוק מהדהד את בקשת הסליחה של משה אל ה' לאחר חטא המרגלים, אך בולטים לעין כמה הבדלים מרכזיים; ראשית, לא מדובר בבקשה חד-פעמית של מנהיג דגול בסדר הגודל של משה, אלא בנוהל מסודר שאפשר לקיימו בכל דור ודור, על ידי כל כהן וכהן ובהשאלה אולי גם על ידי מנהיגים מסוג אחר; שנית, בצד המודעות כי ישובו ישראל כעדה שלימה לחטוא אל מול האל ישנה גם הכרה בסליחה האפשרית שבעקבותיה, סליחה שאיננה מלווה בהכרח במותו של דור החוטאים.

ג. סיכום

תיאור חטא המרגלים ועונשם נמצא בסמיכות לרשימת הלכות. סמיכות זו מעידה על שני תהליכים שחטא המרגלים מבהיר: ראשית, לפנינו צעד נוסף בהפיכתם של בני ישראל מקבוצת פרטים בני משפחה אחת לעדה, עדת ישראל. ושנית, הסדרה במערכת היחסים שבין עדת ישראל זו לאלוהים,

הסדרת היחסים במקרים של שבר וחוסר אמון. כך, במקביל להסדרת היחסים גם טיב השותפים משתנה, מפרטים לעדה, ומה שנחשף הוא העובדה שחטא המרגלים הוא גם נקודת ציון משמעותית בדרכם של בני ישראל מהיות קבוצת פרטים אל קיום כקיבוץ מאוגד, קיבוץ מאוגד שיחטא ושכחזה אלוהים נתן לו גם כלי כפרה.